

De paskwil

Colofon

ISBN: 978 94 6365 469 2

1e druk 2022

© 2022, Cees van den Hof

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel

of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Omslag en vormgeving binnenwerk: Evelien Veenstra

Tekening omslag: Mattias Reijnier Craeyfenger

Foto auteur: Willem Wisselink

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

De paskwil

Cees van den Hof

Inhoud

Op de Scherpenhof	7
1. Arcadië aan de IJssel	9
2. De roep van de Watersnaak	16
3. Vroondienst in het Veerhuis	26
4. Navolging van secure waarnemingen	35
5. De komst van Fijken Diets	46
6. Wolf en juffershondje	53
7. Tuinbezoek aan kasteel Rosendael	65
8. Vertier ter lering en vermaak	75
9. Een brave kermisvechter en ziedende boetpreker	85
10. Trouwfeest in het koetshuis	93
11. Vrijheidsstrijd in de volksplanting	105
12. Zendingsdrang van een zwarte predikant	128
13. Schaduwen aan de einder	145
14. Nasmaak van verlangen	156
Een nieuwe tijd	171
15. Torenstad aan de IJssel	173
16. Fijkens voorlopige Elyision	187
17. Ontdekking van de rechte weg	201
18. Haagse merites	217
19. Een kleine, vergeten cefalofoor	238
20. Voorportaal van eenzaamheid	252
21. Spiegelbeeldige werkelijkheid	270
22. De prinses uit Pruisen	302
23. Maartse buien en maartse viooltjes	326
24. Omwille van een onvoltooide briefroman	341
25. De stille tranen van Harremijne Maklien	362
26. Sonatine in F majeur	380
27. Zwarte kunst en Berlijns blauw	408

Naar de rand van het land	437
28. Het verbloeien van de pinksterblom	439
29. Ongenadig in pastei gevallen	449
30. Op hoop van zegen	458
31. Met lege handen	471
Verklarende woordenlijst	489
Enkele geraadpleegde bronnen	499

Op de Scherpenhof

“In myne eerste jongelingschap heb ik zo in my zelf, als in myne makers ondervonden, dat, in die bloem der jaren, die geenen die van geest niet misgedeelt zyn, zo wonder veel met die gave ophebben, dat ze zig verbeelden, dat dezelve de spil is daar ’t al in de menschelyke t’zamenleving op draait, en dat niets wel uitgevoerd word zonder dat ’er geestrykheid meê gemengt zy.”

Uit: *Kobus en Agnietje, een burgervryage*
Justus van Effen, 1733.

1 Arcadië aan de IJssel

Als het klopte wat er op het briefje stond, luidde zijn naam voluit Mattias Reijnier Craeyfenger en was hij twaalf jaar geleden in 1755 op Sint-Jozefdag ergens ter wereld gekomen. Niemand kon dit met het gezag van een ooggetuige bevestigen, maar de gebeurtenis had ontegenzeggelijk plaatsgegrepen. Louter zijn huidige bestaan vormde het bewijs. Dat hij zijn moeder en vader nooit had leren kennen was onfortuinlijk, gaf dominee Van der Steegh grif toe, maar hij mocht niet vergeten dat zijn geboorte zich onder Gods welgevallig Oog had voltrokken; hij kon zich werkelijk geen betere peetvader wensen. En wijzend op de oude dorpskerk: 'De deur van Zijn huis staat altijd voor je open.'

Dit bleek waar. De toegang tot de Rhedense toren, schuin onder de ijzeren muurlantaarn, vond hij nooit afgesloten. Vaak had hij de klink van het boogdeurtje, ouderwets ossenbloedrood geverfd en beslagen met bronzen klinknagels, omlaag geduwd om de schemering van het kruisgewelf binnen te gaan. De koelte tussen het ruim twee el dikke metselwerk voelde in dit voorgeborchte van de aardse woning Gods als gewijde stilte. Zo had de oude schoolmeester Johannes Schelkes, die hier al meer dan een mensenleven lang koster was, het hem eens gezegd. Met een plechtige uitdrukking op het gerimpelde gezicht en de blauw gaderde hand vertrouwelijk op zijn schouder. Dat je op een bepaalde wijze iets kon voelen wat onhoorbaar was, had hem destijds verbaasd en sindsdien was hij meer bedacht op zulke aanwijzingen van terloopse geheimenissen. Soms meende hij ze te ontdekken in stapelwolken wanneer hij, liggend op het bleekveld van de Scherpenhof, omhoog keek naar de traag overzeilende, schuimwitte hemelgebergten. Of anders in de geuren van de IJssel of de Laak, die al naargelang de weersomstandigheden de dorpelingen geruststelden of waarschuwden en 's zomers altijd een frisse weerstand tegen de zwoelte van de nabije bossen boden. Begrijpen deed hij deze verschijnselen niet, maar de vingerwijzing van meester Schelkes had hem op een spoor gezet; het gezicht van de werkelijkheid vertoonde bij nader inzien nog andere trekken dan die

van een vertrouwde alledaagsheid. Dat was vast en zeker goed om te weten, al ontging hem vooralsnog het profijt of nadeel van zo'n waarneming. Ook kon hij de verschuivende voorstellingen van de wolken niet duiden; ze leken vaak fantasiebeelden met geen ander doel dan vluchtig vermaak. Dat de reuk van het rivierwater bij zowel dier als mens nu eens kalmte bracht en dan weer voor onrust zorgde, was eveneens een raadsel zonder oplossing. Waarom rook de IJssel altijd anders dan de veel smallere strang? Lag dit alleen aan de stroming in de Laak, die achter het verlaat uiterst bedaard was, of had het vooral te maken met de diepte en ouderdom van de bedding?

Vragen waarop de antwoorden nog buiten zijn begrip lagen en waarvan hij zo nu en dan een glimp meende op te vangen, zoals soms in het bos wanneer tijdens het hout sprokkelen een schichtige beweging aan zijn ooghoek ontvluchtte. Meester Schelkes zou hem wellicht wijzer kunnen maken, maar hij durfde zulke vragen niet te stellen, omdat hij bang voor een terechtwijzing was. Geen onderwerpen voor een snotjongen van twaalf om zijn hoofd over te breken, zou de meester misschien zeggen, terwijl de koster in dezelfde persoon hem zeker naar de orgelzolder zou jagen om het klavier af te stoffen, of anders wel een bezem in zijn handen te duwen om daar eens flink en fluks de schipvloer mee aan te vegen, gedegen over de blauwgrijze en rozerode estriken en voorts met eerbiedige schroom op de grafstenen.

Deze vroondienst dankte hij aan het bescheiden legaat dat voor zijn vormend onderricht ter beschikking was gesteld door de heer van de Scherpenhof, Engelbert Menthen, en waarop na diens vroegtijdig overlijden in 1756 vanuit Arnhem werd toegezien door diens weduwe, mevrouw Suzanne Merens. Dit was hem verteld door zijn pleegmoeder Bruiniske die daar kennelijk meer hinder van ondervond dan hijzelf, afgaande op de plotseling verbeterde trek rond haar mond. Doorgaans had hij geen hekel aan de corvee in kerk of school. Van meester Schelkes hoorde hij onder de bedrijven door en ongestoord door het rumoer van klaskornuiten verhalen uit het vaderlandse verleden en dorpse heden.

De oude man scheen soms te vergeten dat hij tegen een schooljongen sprak en vertelde dan over zaken die nauwelijks voor Mattias' oren bestemd konden zijn. Bijvoorbeeld over de vrijage tussen de bouwer van de Scherpenhof, overste Philip Christoffel Menthen, en diens bruid Anna Maria van Heukelom. Dit was al wel lang geleden, in 1713 of daaromtrent. Niettemin bleef het een smeuïge geschiedenis met een zeker belang voor Mattias' levensloop, al zei men over de oorsprong van zijn bestaan in het duister te tasten. Daar had je nu weer zo'n bewering die meer verborg dan aan het licht bracht, een vergankelijk wolkenbeeld met vormeloze schaduwwerking. Waarschijnlijk moest hij met dit soort raadsels leren leven.

Anna Maria telde zeventien jaar toen haar vader Willem – bij leven luitenant-generaal in de staatse infanterie – overleed; haar moeder Margaretha Huijgens was al in 1710 gestorven. Als wees bleek ze weerloos tegen haar hebzuchtige bloedverwanten en onder de hoede van Hendrikske van Gelder, een onaangenaam en bazig wijf dat haar boudweg de omgang met fatsoenlijke mensen verbood, verloor ze de aanspraak op het ouderlijk slot Cronesteyn onder Leyden om doodgemoedereerd te worden afgescheept met een bouwvallige boerenhoeve en ongeveer honderd morgen land aan de Laak, tegenover het Rhedensche Laag, met uitzicht op een aantal tichelgaten en steenovens aan de oever van de IJssel. Bij hoog water stond de waard grotendeels blank, in de zomer werd er roodbont vee geweid. Maar deze bezitsroof was het ergste niet: er dreigde nog ingrijpender gevaar. Naast een keur aan akelige eigenschappen bezat Hendrikske tevens de dubbelhartigheid van een zelfzuchtige koppelaarster. Met slinkse dwang stuurde ze op een ongunstig huwelijk aan. Toen Anna Maria zich hiertegen verzette, kreeg ze de wind van voren. Hoewel ze inmiddels wel gewend was geraakt aan de kilte van die wind, wakkerde hij nu toch tot stormkracht aan. Naar haar mening werd noch gevraagd noch geluisterd, omdat die er in de wereld der grote mensen niets toe deed. Als een kwade Chione blies Hendrikske haar de koude verachting in het gezicht. Haar familieleden, bij wie ze zich tevergeefs trachtte te beklagen, juichten deze handelwijze juist toe; wilde een jongedochter als zij, zonder noe-

menswaardige have en goed, immers enigszins netjes door het leven komen, dan was een strenge sturing bij aanvang onontbeerlijk. De volwassenen wisten tenslotte beter welk zedelijk verloop tot een gunstige uitkomst leidde dan een onnozele hals, dat kon gerust een bewezen feit worden genoemd.

Samen met de vroegere dienstmeid van haar ouders, de enige die haar goedgezind was gebleven, bedacht ze een plan om uit de verdrukking van hebzuchtige bedilzucht te ontsnappen. Deze vrouw zou heel goed Leentje Melchers geweest kunnen zijn, veronderstelde meester Schelkes, de latere huishoudster op de Scherpenhof; die had altijd van aanpakken geweten. Hoe het ook zij, in een onbewaakt ogenblik verlieten beiden het huis en de stad om elders veiligheid, rust en bezinning te zoeken. Nu was het natuurlijk helemaal niet zo eenvoudig voor twee jongedames om slechts voorzien van enkele haastig gepakte valiezen onopgemerkt op reis te gaan. Volksschuit of postkoets konden ze beter mijden wegens de stellige nieuwsgierigheid van medereizigers en de altijd omkoopbare zwijgzaamheid van postiljon of schipper. Gelukkig kregen ze hulp van de Arnhemse burgemeesterszoon Philip Menthen die als ritmeester in de staatse cavalerie een gedegen loopbaan volvoerde. Twaalf jaar ouder dan Anna was hij bij hun eerste ontmoeting al volledig van slag geraakt en deze zwakte had haar niet onberoerd gelaten. Ondanks alle belemmeringen van haar opvoedkundige detentie hadden ze het zalige noodlot voldoende weten te tarten om een gezamenlijke toekomst uit te denken. Steelse blikken tijdens de kerkgang, een gestolen ogenblik achter het dekzeil van een marktkraam, veel tijd had de bevestiging van hun wederzijdse gevoelens niet gevergd.

‘Ja, Cupido is nou eenmaal een standvastig kereltje met een scherp oog en een vaste hand,’ zei meester Schelkes. Als een oude kater in de middagzon kneep hij zijn waterige ogen even vergenoegd toe. Vervolgens zong hij met haast kwajongensachtige plezier: *‘Cupido is ’er zoo’n dertele guytje, // Dat loose Boeffje ziet al wat gy doet, // Hij spant zijn boogje met maegdelans kruytje, // Hij smeert zijn pijltjes met honing zoet...’*

Zijn stem kraakte in de klinkers, maar je kon de verflauwde echo van Stentor nog horen, als je daartoe het oor wilde lenen. Tegenwoordig liet hij het zware klokluiden en de kerkenspraak, buiten het godshuis vanaf de optrede onder het afdakje, over aan zijn kleinzoon Bernardus die hem niet alleen als hulpkoster, maar ook in het geven van schoollessen al vaker verving. Nu dominee Van der Steegh met emeritaat was gegaan – hij had ruim zevenenzeventig jaar op de Rhedense kansel gestaan en vond het klaarblijkelijk welletjes, hoewel hij met zijn eenenzeventig jaar nog kras genoeg voor stichtelijke preekbeurten in de omgeving was – leek het meester Schelkes op achtentachtigjarige leeftijd ook een goed moment om alles wat kalmer aan te gaan doen. De moestuin achter zijn woning vroeg immers genoeg inspanning.

Achtentachtig jaar, het was een ouderdom waar Mattias zich amper een voorstelling van kon maken. En toch, wanneer je ze zo samen zag wandelen, wekten ze nooit de indruk dat er twee op sterven na dode ouden van dagen op pad waren. Beiden gingen nog zonder stok en al was Van der Steegh wat krommer in de schouders dan zijn gezelschap, de vaart zat er nog stadig in. Hun geliefde bestemming was een bankje nabij het Veerhuis. Het stond daar op het overblijfsel van een redoute uit de allang voorbijgeopstand tegen de Spaanse koningen en bood een ruim uitzicht over de rivier en haar uiterwaarden. Ze bleven er vaak een hele poos zitten en spraken over haast vergeten gebeurtenissen. Misschien roerden ze soms ook het ongewisse verschiet aan, dat de onvoorspelbare tijd in zijn mouw verborgen hield. Niemand waagde het naast hen plaats te nemen, hoewel toch bank noch vergezicht aan de twee mannen toebehoorden. Zolang ze daar zaten te keuvelen, de predikant onder zijn sleets geworden pruikje van vergeeld paardenhaar en de schoolmeester met zijn onafscheidelijke kalotje waaraan een fluwelen kwast bengelde, waarborgden ze de bestendige voortgang van dorp en inwoners, had Mattias wel eens gedacht. Hij wist natuurlijk best dat zoiets onzin was, ook zonder deze beide dorpsoudsten zou de IJssel eeuwig aan Rheden voorbij blijven stromen, maar hun taaie uitdaging van de sterfelijkheid leverde een geruststellende aanblik op, zeker in vergelijking met de meeste dorpsgenoten die, vroegtijdig krom gewerkt op de heideakkers

en bij de steenovens, het restant van hun levens als een zwaar belaste straf met zich mee moesten torsen.

‘De zangstem is niet meer wat hij ooit was,’ gaf meester Schelkes intussen toe. ‘Maar de Lieve Heer scheidt gelukkig ook best genoeg in ’t krassen van een raaf.’

Ritmeester Menthen was zo verstandig om bij de vlucht gepaste afstand in acht te houden. Onder geen beding mocht de indruk ontstaan dat Anna's eerbaarheid door schaking of dwang geweld werd aangedaan. Hij zorgde voor een rijtuig met een bekwame koetsier en potige palfrenier, waarmee de dames veilig naar Gelderland konden ontkomen. De reis verliep voorspoedig en eenmaal in Arnhem aangekomen, vonden ze een warm welkom in zijn ouderlijk huis. Philip en Anna gingen meteen in ondertrouw en prompt dienden haar verongelijkte verwanten een zware klacht bij de Gelderse Staten in. Het bleek immers even zonneklaar als verfoeilijk dat Anna was ontvoerd door die Veluwse ritmeester. Vrijwel zijn hele familie moest als medeplichtig worden beschouwd, om nog maar te zwijgen van verscheidene Arnhemse burgers die er kennelijk geen been in zagen om uit eigenbelang mee te werken aan deze brutale vrouwenroof. In de Gelderse Statenvergadering oordeelde men anders. Haar ontsnapping uit slavernij – Anna Maria wist deze kommervolle omstandigheid volstrekt aannemelijk te maken – kon als volkomen rechtmatig worden beschouwd en haar wens om in vrijheid te mogen leven was op eigen aanstichting ingewilligd en zonder steun, behalve dan de hulp van haar door dienstbaarheid gebonden meid, tot stand gekomen. Van kwalijke nevenbedoelingen door derden was niets gebleken. Een kloek besluit dat de benadeelden tot venijnige aantijgingen van machtsmisbruik en belangenverstrengeling verleidden. De edelachtbare burgemeester Adriaan Menthen was immers niet alleen de vader van de kwade genius achter dit zedeloze vergrijp, hij trad tevens als momboor in dienst van diezelfde Staten op. Het geraas uit Holland liep echter als regenwater van de Gelderse dakpannen en deerde het jonge paar verder nauwelijks. Binnen het jaar traden ze in het huwe-

lijk. De vader van dominee Van der Steegh had de verbintenis destijds nog ingezegend.

‘In onze eigen kerk,’ zei meester Schelkes tevreden.

De gammele hoeve aan de Laak werd gesloopt om plaats te maken voor een nieuwerwets buitengoed, de Scherpenhof, een rechthoekig gebouw van twee verdiepingen en ruime zolders onder een met duifgrijze leien gedekte kap. De dubbele rij van negen vensterramen in de brede, wit gepleisterde gevel gaf het huis een streng aanzien; de bouwmeester was zich niet te buiten gegaan aan pocherige versieringen of nutteloze toevoegingen en had daarmee het landhuis zowel een ingetogen als gevestigd voorkomen verschaft. Als enige frivoliteit kon de gesmede balustrade op de kroonlijst gelden, al werd hierdoor de smaakvolle eenvoud eerder benadrukt dan aangetast. De aanleg van een parkachtige tuin verhoogde bovendien de aantrekkelijkheid van het huis. Enkele eiken wortelden er sinds mensenheugenis in oude grond en heersten met vererfd gezag over de nieuwe aanplant van struiken en jong geboomte. Een lange oprijlaan leidde door akkerland helemaal tot aan de weg van Arnhem naar het overzetveer. Twee witte posten bewaakten daar als versteende schildwachten de toegang en in hun roerloosheid leken ze te herinneren aan de oude heerschappij van de Rhedense baanderheren. De hof achter het huis strekte zich uit tot aan het pad dat langs de Laak liep; een rij ratelpopulieren verleende er schaduw aan vissers op de oever van de oude rivierarm en aan het vee dat over de houten brug naar de weidegrond in de waard werd gedreven. Een vijver aan de zuidelijke grens van de tuin weerspiegelde tussen zijn grof gemetselde beschoeiing de verbeelding van voorbijtrekkende seizoenen. In de groene warreling van planten onder die waterspiegel hielden zich fragiele nimfen schuil. Slechts in de schemering vertoonden ze zich soms, wit en ijl als avondmist of ochtendnevel. Deze geheimzinnige plek verschaftte alle-daagse voorvallen bij tijden een rafelrand van onbehagen.

Op warme dagen raakte de stilte er af en toe onverhoeds verbroken door een kikvors wiens sprong door het geluid van de plons werd ver-raden, zonder dat de beweging zelf gezien was, waardoor het onzeker

bleef of de kikker daadwerkelijk als schuldige van de rustverstoring aangewezen kon worden. Ook in de winter wanneer het vijverwater in vrieskou gekluisterd lag, klonk er zo nu en dan ingehouden gekraak uit de donkerte op. Behoedzaam schuifelde Mattias over het ijs naar de plaats waar een dood vissenoog omhoog staarde: het zilverkleurig lichaam, nu in een kronkeling verstard, leek vanuit de diepte een vergeefse ontsnappingspoging te hebben gewaagd. Alleen het geluid van deze krachtsinspanning scheen af en toe als zacht geknerp aan het ijs te ontkomen.

‘Heel lang heeft ’t niet geduurd voordat vrouwe Anna Maria zich op de Scherpenhof thuis ging voelen,’ vertelde meester Schelkes. ‘Spoedig beschouwde ze ’t goed als een Arcadië aan de IJssel, dat heb ik haar zelf menigmaal horen zeggen...’ En zonder terughouding hief hij andermaal een lied aan: *‘Ik ging lest wandelen langs de groen heydens // ik ging lest wandelen op mijn plezier, // buyte in ’t veld langs de Klaver weyden // Buyten in ’t Veld al langs de klaere Rivier...’*

Mattias knikte; hij wist niet anders of het nieuwe huis had er altijd zo gestaan, statig en sereen te midden van plantenperken en loom slingerende kiezelpaden.

2 De roep van de Watersnaak

Als een ingebakerd postpakket was hij destijds afgeleverd. Niet per koets maar waarschijnlijk door een karrenman met bescheiden nering. Aan de linnen zwachtels was het papiertje met zijn naam en geboortedag gespeld. Door wie deze bezorging was gelast of welke min hem had gezoogd, bleef onbekend. Hij droeg een volledige naam en bleek bovendien een luide keel te kunnen opzetten; dat tezamen vormde het schamele reisgoed waarmee hij zijn levenspad op was gestuurd. Een kleine dienstwoning naast het koetshuis van de Scherpenhof werd hem als geboortehuis toegewezen. Hij moest er de leemte vullen die door een ouder stiefbroertje was nagelaten. Zonder dit te weten kweet hij zich met argeloos vertrouwen van deze taak. De paapse vermelding van

zijn geboortedatum, de naamdag van de heilige Jozef immers, had dominee Van der Steegh tot een haastige doop doen besluiten. Hoewel hij een kerngezond kind scheen, moest zijn zielenheil worden veiliggesteld om het gevolg van de vermeende dwaling bij een onverhoedse dood te vermijden. Men diende natuurlijk op de goedertierenheid van de voorzienigheid te rekenen, maar waarom een troefkaart in duivelsklauwen laten als er voor een paar stuivers meer ook op een veilige afloop kon worden ingezet?

Zijn nieuwe ouders hadden hem een warm welkom bereid en hun tegenneerheid bleek de hechte mortel waarmee zijn herinneringen tot een natuurlijke samenhang werden verbonden. Zonder tegenspoed groeide hij op van zuigeling tot kleuter, verwierf al doende een bedreven beheersing over zijn ledematen en leerde praten in de tongval van het rivierdorp. Toen hij zeven jaar oud was, verdween zijn vader. Ondanks de bezwaren van moeder Bruiniske, bleef Wouter Jaspers vastbesloten om onder dekking van het duister enkele reizigers en hun goederen in een lichtvaardig uitgeleende roeiboort over de IJssel te zetten. Met geheven vinger eiste ze aandacht voor het druizige herfstweer. Urenlang al had de wind met verholten dreiging aan de schoorsteenmond geklaagd en nu leek het hem echt menens te worden. De kale takken van de berken pal naast het huis zwiëpten onder de onstuimigheid van bruuske vlagen en veegden als driftig gehanteerde rijsbezems de gevel en het dak. Weer om bij de haard te blijven.

‘Hoor die wind toch eens boesteren,’ zei ze. ‘Welk mens met gezond verstand waagt zich nou op ’t water? En wat zijn dat voor lui die bij nacht en ontij naar de overkant willen, dat riekt toch gelijk naar dievenwerk? En al gaat ’t alleen om reizigers met haast, die veerbaas Hermen Brouwer niet meer wil overzetten, wat geen wonder is met zo’n storm, dan nog is ’t jouw zaak niet, ook al meen je van wel, ik weet niet wat je d’r bij in ’t hoofd haalt, man, maar ik had je wijzer willen hebben...’

‘O, geen dieven, maar een Franse edelman en z’n valet. ’t Is gauw verdiend geld, dat de graaf me heeft toegezegd,’ beweerde Wouter.

‘Om je leven voor in de waagschaal te stellen zeker,’ schamperde moeder en ze had daarmee de waarheid vaster bij haar staart dan ze kon

vermoeden. 'Ben je soms vergeten dat wie vuur vreet daarna vonken moet schijten?'

Dit was maar al te waar. Reeds eerder was hij betrapt op een overtreding van het veerrecht; tweemaal zelfs had hij ervoor op de gerichtkamer van het Veerhuis moeten verschijnen. Beide keren hadden de boetes die hij aan substituut-ontvanger Toewater moest afdragen een wak in de huishoudelijke bestedingsruimte geslagen. Gauw verdiend geld voor het schoutambt. Bij de tweede overtreding bleek het geduld van ambtsjonker Van Spaen al voldoende op de proef gesteld om Wouters eigen aakje verbeurd te verklaren. Daarmee was het ook meteen gedaan met de visserij.

De gemompelde weerspraak kon evengoed een binnensmondse verwensing zijn, een boze belofte om zijn gram te halen, als genoegdoening voor de eerdere mislukkingen. Een groet was het in ieder geval niet, waarmee vader die stormachtige avond hun woning verliet.

De gebeurtenis had zich met de overtuigingskracht van scherp gebleven bijzonderheden in Mattias' geheugen vastgehaakt. Met klank, kleur en geur kon je wel zeggen. Bij de klap waarmee de huisdeur werd dichtgeslagen, zag hij moeder Bruiniske even ineenskrimpen. Dit genadeloze geluid en het rumoer van de wind die kortstondig als een onbesuisde bezoeker de woning binnenviel, leken de redenen voor deze schrik, maar hij zag een ontsteltenis in haar blik waarvan de oorzaak zich nog niet had voltrokken. De ongrijpbare vrees voor hun plotseling door onheil belaagde toekomst. In het misbaar waarmee ze zijn verontrusting tot bedaren probeerde te brengen, was haar angst even voelbaar als de kille tocht die uit de schoorsteen de kamer binnen woei, even hoorbaar als het aanwakkeren van de wind rondom het huis en even goed te ruiken als de rokerige geur van turf in de haard. Ze trok hem tegen zich aan om haar schrikogen te verbergen en in de krampachtige kracht van deze omhelzing zocht ze troost. Hij bood die met bange roerloosheid.

's Anderendaags vond men de roeiboet aangeland tegen de kadijk vlak voor de steenoven tegenover kasteel Bingerden. De spanen waren verdwenen en boven de buikdenning stond het water een handbreedte

hoog. Van Wouter Jaspers geen spoor. Ook de geheimzinnige reizigers bleken met de noorderzon verdwenen, als ze al waren komen opdagen, opperden de dorpelingen, nadat ze de omstandigheden rond de verdwijning hadden vernomen. Nu wisten ze best dat Wouter niet een beetje in het donker was gaan spelevaren, en dan bij zulk weer ook nog. Nee, er was duidelijk iets duisters aan de hand, tenslotte kende hij de somtijds wrede willekeur van de IJssel maar al te goed. Er kon natuurlijk van alles zijn gebeurd, het noodlot toonde zich immers altijd een vindingrijke dwarsbomer van geluk, maar alle gissingen ten spijt had het allicht van doen met de gruwelijke dood van zijn kind. Geen mens bleef immers onberoerd bij het verlies van zijn eerst- en laatstgeborene. Indien echter de moeder hieromtrent blaam trof (wat destijds wel was verondersteld, en heus niet alleen fluisterend), moest deze beschikking van God als een onrechtvaardige straf voelen. Probeer zoiets als man en echtgenoot maar eens te aanvaarden. Huisvesting van een koekoeksjong vormde, hoe nobel dit ook mocht lijken, toch nooit voldoende vereffening van het geleden verlies, dat leed geen twijfel, al werd hier niet luidop over gesproken...

Deze bespiegelingen brachten, zoals viel te verwachten, geen enkele klaarheid in de zaak. Ook daadwerkelijke naspeuringen door onderschout Daniël van Sadelhoff leverden niets op. Wouter Jaspers bleef van de aardbodem verdwenen en wanneer hij in die herfstnacht te water was geraakt, dan hield de rivier zijn lichaam nu wreed verborgen. Er kwamen geen berichten over stroomafwaarts opgedregde drenkelingen. Goedbeschouwd bleek nergens uit dat hij werkelijk scheep was gegaan, de roeiboot kon zijn losgeslagen en afgedreven, aan boord vond men geen aanwijzingen van het tegendeel. Getuigen hadden zich niet gemeld, wat gezien de ongunstige weersomstandigheden geen verwondering wekte.

Na Kerstmis viel de winter met felle vorst in om gedurende de eerste maand van het nieuwe jaar met bestendige kou een streng bewind te vestigen. Op het laatst kon de IJssel met haar stroming geen vaargeul meer openhouden. Al gauw werd de overtocht door enkele roekelo-

zen te voet gemaakt. Ze strompelden over aaneen gevroren schotsen en trotseerden met de angst hoog in hun keel het onheilspellende gekraak waarmee de schollen naar een verlossende drift streefden. Spoedig volgden anderen deze kwartiermakers van het grote waagstuk. Het leek een tocht door onbekend gebied, een avontuur als van oude vaderlandse helden. Hun wapenfeit waarborgde de herhaling van sterke vertellingen binnen de familiekring en droeg op de lange duur bij aan het huiselijke vermaak rond de haardvuren.

Mattias bleef op de oever. Niet in de eerste plaats omdat moeder Bruiniske hem deelname aan de bravouretochten had verboden – dit had ze met degelijke dreigementen bekrachtigd – maar vooral vanwege de gedachte dat Jan en alleman nu joelend over het graf van zijn vader stroffelde. Hij twijfelde er namelijk niet aan dat Wouter Jaspers tijdens de nachtelijke oversteek was verdronken. De Watersnaak had namelijk van zich laten horen. Tamelijk bijzonder, zo ver stroomopwaarts: meestal hield hij zich in de buurt van de oude Hanzesteden op. De mensen hadden daar langs de benedenloop regelmatig het nodige met deze watergeest te stellen. Wouter was in die streek opgegroeid en kende van horen zeggen talloze door de Watersnaak gedane aanzeggingen van verdrinking. Kinderen kregen angst voor hem aangepreut om ze uit de buurt van het gevaarlijke water te houden. En nu had hij zelf zo'n onheilstijding ontvangen. Niet dat dit betekende dat hij daarmee als slachtoffer was aangewezen, nee, dat lot kon elke willekeurige dorpsbewoner zijn beschoren, ook Mattias of Bruiniske.

Enige tijd voor de fatale avond vertelde Wouter over deze aankondiging. De herfstzon verleende reeds anderhalve week een kleurige, bij tijden gloeiende weerschijn aan bladerkronen, 's ochtends dreef hij zijn eerste stralen door de nevelsluiers om dauwdruppels hun flonkering te schenken en boven land en water kon je de kruidige geur van komend bederf al vaker ruiken. Eigenlijk was het een soort openbaring, zei hij. Ze zaten na het dankgebed voor hun middagbrood nog even aan de keukentafel. Het licht dwarrelde tussen vallende boombladeren langs de smalle ramen en een zonnestraal priemde zo nu en dan kortstondig door het vensterglas naar binnen. Over het tafelblad rept een huisvlieg zich